

XVIII
a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2016

Redakcinė kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrejus MACUKAS

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzentai

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas

Dr. Olga MASTIANICA

Lietuvos istorijos institutas

Prof. dr. Valdas RAKUTIS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas *smigelskyte.stukiene@gmail.com*

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-052/2016).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2016

© Straipsnių autoriai, 2016

© Lietuvos istorijos institutas, 2016

ISBN 978-609-8183-16-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 11

TARP BAJORŲ RESPUBLIKOS IR KONSTITUCINĖS MONARCHIJOS: IŠŠŪKIAI IR NETEKTYS

Андрей Мацук / Andrejus Macukas

Новгородская шляхта во время королевских выборов 1733 г. ... 16

Naugarduko bajorai 1733 m. karaliaus rinkimo laikotarpiu. *Santrauka* ... 31

Richard Butterwick-Pawlikowski

Challenges for the Commonwealth: the Counsel of

Jean-Jacques Rousseau ... 32

Iššūkiai Abiejų Tautų Respublikai: Jeano-Jacques'o Rousseau patarimai. *Santrauka* ... 43

Dalius Viliūnas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalizmo filosofijos pradmenys
XVIII a. pabaigoje ... 44

Origins of Philosophy of Nationalism in the Grand Duchy of Lithuania
at the End of Eighteenth Century. *Summary* ... 84

Viktorija Vaitkevičiūtė

Tėvynės likimas Mauricijaus Pranciškaus Karpio Seimo kalbose ... 86

Destiny of the Homeland in the Parliamentary Addresses of
Maurycy Franciszek Karp. *Summary* ... 107

Lina Balaišytė

Visuomenės permainų ženklai XVIII a. antrosios pusės išskilmėse ... 108

Signs of Transformation of Society in the Late Eighteenth Century
Public Celebrations. *Summary* ... 125

Sławomir Godek

Kilka uwag o roli Michała Kleofasa Ogińskiego w zabiegach
delegacji szlachty litewskiej w Petersburgu w latach 1810–1811 ... 127

Keletas pastabų apie Mykolo Kleopo Ogińskio vaidmenį
Lietuvos bajorų delegacijos veikloje 1810–1811 metais. *Santrauka* ... 151

SOCIOKULTŪRINĖ ERDVĖ: LAIMĖJIMAI IR PRARADIMAI

Asta Vaškeliėnė

XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba) ... 154

Bilingual Occasional Poetry in the Late Eighteenth Century

Grand Duchy of Lithuania (Based on the Writings of Michael Korycki). *Summary* ... 170

Юрий Гордеев / Jurijus Gordejevas

Коммуникация в городах Великого княжества Литовского в XVIII в.

(постановка проблемы) ... 172

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų komunikacija XVIII a.

(problemos iškėlimas). *Santrauka* ... 192

Martynas Jakulis

Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje ... 193

The Care of Foundlings in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 208

Arnaud Parent

From the Montpellier Faculty of Medicine to the Grodno

Royal School of Medicine: How Dr. Jean-Emmanuel Gilibert

Applied Medical Vitalism to Heal his Lithuanian Patients ... 210

Nuo Monpeljė medicinos fakulteto iki Gardino karališkosios

medicinos mokyklos: kaip dr. Jeanas-Emmanuelis Gilibert'as

pasitelkė vitalizmą savo pacientams gydyti Lietuvoje. *Santrauka* ... 237

Rasa Butvilaitė

Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine ... 238

School of Building Construction in Grodno. *Summary* ... 247

TEISĖS ISTORIJOS LAUKAS

Adam Stankevič

Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje (XVIII a. antrojoje pusėje) ... 250

Cases of Document Falsification in Legal Practice of the Supreme Tribunal of the Grand

Duchy of Lithuania (Late Eighteenth Century). *Summary* ... 267

Marcin Głuszak

O recepcji prawa w rezolucjach Rady Nieustającej . . . 268

Apie teisės recepciją Nuolatinės tarybos rezoliucijose. *Santrauka* . . . 281

Domininkas Burba

Valstiečių dalyvavimas smurtiniuose bajorų nusikaltimuose, XVIII amžiaus
Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų duomenimis . . . 282

Data on Participation of Peasants in Violent Crimes of the Nobility
in the Eighteenth Century Registry Books of Vilnius County
Castle and Land Courts. *Summary* . . . 301

Iliustracijų sąrašas . . . 302

Asmenvardžių rodyklė . . . 304

Vietovardžių rodyklė . . . 320

PRATARMĖ

1795 m. pabaigoje Rusijos, Prūsijos ir Austrijos susitarimu iš politinio Europos žemėlapiu buvo ištrinta jungtinė Lenkijos ir Lietuvos valstybė – Abiejų Tautų Respublika, šios valstybės visuomenei užkertant kelią tęsti pradėtas intensyviai socialines ir politines reformas. Daugiau nei 200 metų gyvavusios Abiejų Tautų Respublikos sunaikinimo faktas nuo pat padalijimo laikų buvo diskusijų objektas. Tiek istoriografijoje, tiek ir istorinėje atmintyje Respublikos žūtis vertinta ir neretai tebevertinama kaip dėsningas palaipsninio silpnėjimo ir vidinių prieštaravimų rezultatas, iškeliant mintį, jog žlugimą lėmė Lenkijos ir Lietuvos politinio elito ir tautos gyvenimo griūtis, vidinis jos negebėjimas išsaugoti savarankišką politinį gyvenimą.

Intensyvūs valstybės valdymo ir teismo institucijų, bajoriškosios savivaldos, miestų raidos tyrimai bei darbai, skirti kultūros transformacijoms, fiziokratizmo idėjų sklaidai, filosofinės ir edukacinės minties raidai giliau pažinti, skatina naujai įvertinti XVIII a. Abiejų Tautų Respublikos istoriją, dėmesį sutelkiant į tris svarbius analizuojamo šimtmečio dėmenis: *iššūkius*, iškilusius valstybei ir jos visuomenei, *laimėjimus*, ženklusius pokyčius Lietuvos kultūros, mokslo, politikos, teisės, valstybės bei socialinėje srityse, ir *netektis*, susijusias su trijų Abiejų Tautų Respublikos padalijimų metu patirtais politiniais, socialiniais, kultūriniais praradimais. Būtent šie trys dėmenys analizuoti keturioliktojoje tarptautinėje XVIII amžiaus tyrėjų konferencijoje, vykusioje Vilniuje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose, 2015 m. rugsėjo 18 d. Dalis konferencijoje pristatytų pranešimų įgijo straipsnių bei studijų pavidalą ir sudaro į mielojo skaitytojo rankas atiduodamo trečiojo *XVIII amžiaus studijų* tomo pagrindą.

Leidinyje išskirti trys teminiai skyriai. Pirmajame, didžiausiame apimtimi skyriuje, pavadintame „Tarp bajorų respublikos ir konstitucinės monarchijos: iššūkiai ir netektys“, per istorinių, filosofinių, literatūrologinių bei kultūrologinių tyrimų prizmę pristatomos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškosios visuomenės pastangos įveikti tiek kaimyninių valstybių primestus, tiek iš Respublikos vidaus struktūros kylančius iššūkius. Į valstybės suverenumo problematikos lauką skaitytoją įveda Andrejaus Macuko straipsnis, kuriame Naugarduko vaivadijos bajorų laikysenos pavyzdžiu atskleidžiamas Rusijos imperijos kišimasis į Respublikos politinį gyvenimą. Tačiau nenuginčijamais pirmojo knygos skyriaus herojais tampa prancūzų filosofas Jeanas-Jacques'as Rousseau (1712–1778) ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikas, vertėjas bei filosofas, Žemaitijos bajoras nuo Rėkyvos Mauricijus Pranciškus Karpis (*Maurycy Franciszek Karp*, 1749–1817), Lenkijos ir Lietuvos visuomenei suprantama kalba atvėręs J.-J. Rousseau idėjas.

XVIII a. 8-ajame dešimtmetyje Respublikos piliečiams mestas esminis J.-J. Rousseau iššūkis – *likti patiems savimi ar tapti šiuolaikiniais europiečiais* – aptariamas istoriko Richardo Butterwico-Pawlikowskio straipsnyje, pristatančiame prancūzų švietėjo siūlymus iš esmės permąstyti tautos sampratą atmetant „apšviestąjį“ ir kosmopolitiškąjį modernizmą. Tautos sampratos problemas analizę pratęsia filosofas Dalius Viliūnas, fundamentalioje studijoje aptardamas J.-J. Rousseau idėjų recepciją Lietuvoje ir pristatydamas M. P. Karpio iškeltą tautos dvasios sampratą, kuri grįsta rusoistiškai įprasmintais Lenkijos ir Lietuvos respublikonų idealų (laisvės, lygybės, vienybės) bei antikinių vertybių ansambliais ir kurioje jau buvo numatytas tautinės valstybės valdymo perleidimas liaudžiai, suvokiamai kaip ne kas kitas, o valstietija.

Vieną svarbiausių Apšvietos retorikos reikalavimų – tinkamai pasakytu žodžiu auklėti žmones, suteikti jiems gyvenimo išminties ir praktinių patarimų, stiprinti pilietiškumą bei skatinti veikti tėvynės labui – atliepiantys M. P. Karpio politiniai pasisakymai aptariami literatūrologės Viktorijos Vaitkevičiūtės straipsnyje „Tėvynės likimas Mauricijaus Pranciškaus Karpio Seimo kalbose“.

Nuo respublikos prie konstitucinės monarchijos įtvirtinimo vedę XVIII a. antrosios pusės politiniai pokyčiai nauju kampu – per valdžios reprezentacijos turinio kaitą – pristatomi dailės istorikės Linos Balaišytės straipsnyje. Autorė atskleidžia, kaip greta valdžios apologijai skirtų iškilmių atsirado edukaciniam tikslams skirtų švenčių, tokių kaip Vienos mūšio metinės, švęstos Edukacinės komisijos nurodymu ir tapusios jaunuomenės patriotinio ugdymo priemone, o kartu imtas propaguoti naujas valdovo vaizdinus: tėvynės ir jos piliečių gerovei besidarbuojančio karaliaus patrioto portretas. Visus Respublikos luomus aprėpiančios piliečių tautos sampratos manifestacijas autorė įžvelgia iškilmėse, skirtose Gegužės 3 d. konstitucijos ir Miestų įstatymo priėmimui paminėti.

Valstybės iššūkių ir netekčių tematikos skyrių užveria aštuonioliktojo amžiaus chronologines ribas peržengiantis istoriko Sławomiro Godeko straipsnis, kuriame analizuojama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autonomijos siekusios Lietuvos bajorų delegacijos veikla Peterburge 1810–1811 m. ir atskleidžiamas valstybingumo tradicijos tęstinumas okupacijos sąlygomis.

Kultūros raidai ir socialiniams santykiams skirtame antrajame leidinio skyriuje „Sociokultūrinė erdvė: laimėjimai ir praradimai“ analizuojamos įvairialypės visuomenės ir kultūros raidos problemos. Literatūrologės Astos Vaškeliënės straipsnyje per dvikalbės poezijos tyrimų prizmę pristatoma visuomenės intelektinė kultūra ir atskleidžiamas proginės literatūros gyvybingumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. Kalba kaip viena pagrindinių skirtingų etninių ir kalbinių grupių gyventojų komunikacijos priemonių aptariama istoriko Juriiaus Gordejevo straipsnyje.

Naujais šaltinių duomenimis socialinės rūpybos ir globos bei medicinos istorijos lauką atveria istorikų Martyno Jakulio ir Arnaud Parent tyrimai, skirti

pamestinukų globai XVIII a. Vilniuje bei Jeano-Emmanuelio Gilibert'o Lietuvoje taikytam vitalistiniam gydymo metodui aptarti.

Abiejų Tautų Respublikoje analogų neturėjusi aukštesniojo lygio profesinė mokykla, veikusi Gardine XVIII a. 8–9-ajame dešimtmečiais, analizuojama architektūros istorikės Rasos Butvilaitės straipsnyje. Autorė atskleidžia, jog Gardino priemiestyje Horodnycioje veikusi Statybos mokykla buvo novatoriška ir gerai organizuota, turėjo kryptingą programą, jos indėlis į Gardino ekonomijos statybinę veiklą buvo ženklus. Svarbu tai, kad Abiejų Tautų Respublikos mastu ši mokykla teikė impulsų formuoti ir ugdyti naują socialinį ir profesinį sluoksnį, prisidėjo plečiant architektūros statinių tipologiją bei diegiant naujus urbanistikos principus.

Savarankišką teminį bloką sudaro į trečiąjį leidinio skyrių „Teisės istorijos laukas“ įtraukti XVIII a. visuomenės juridinę kultūrą atskleidžiantys straipsniai, aprėpiantys dokumentų klastojimo atvejų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje analizę (Adam Stankevič), valstiečių dalyvavimo smurtiniuose bajorų nusikaltimuose tyrimus (Domininkas Burba) bei Nuolatinės tarybos rezoliucijose atsispindinčią tiek Lenkijos Karalystės teisės recepciją Lietuvoje, tiek ir Lietuvos teisės recepciją Lenkijos Karalystės provincijose XVIII a. antrojoje pusėje (Marcin Głuszak).

XVIII amžiaus studijų trečiajame tome publikuojami naujas išvalgas ir vertinimus atveriantys straipsniai ne tik praturtina mūsų žinią apie tame šimtmečiuje Lenkijos ir Lietuvos valstybei bei jos visuomenei kilusius iššūkius, bet ir pristato planus bei priemones šiems iššūkiams įveikti, atskleidžia reikšmingus laimėjimus tiek sociopolitinėje, tiek ir sociokultūrinėje srityse, leisdami suvokti, kokią netektį 1795 m. patyrė Abiejų Tautų Respublikos visuomenė, netekusi teisės turėti savo valstybę.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė
Vilnius, 2016 m. rugsėjis